

Mimar Sinan'ın Bağdadi Kubbeli Camileri

Baghdadi Domed Mosques of Architect Sinan

Burak Muhammet
GÖKLER

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Türk İslam Sanatları
Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye

Department of Turkish-Islamic Arts,
Atatürk University, Faculty of
Letters, Erzurum, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 16.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 08.05.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 10.08.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Burak Muhammet GÖKLER
E-mail: burak.gokler@atauni.edu.tr

Atıf: Gökler, B. M. (2023). Mimar Sinan'ın
Bağdadi Kubbeli Camileri. *Turcology
Research*, 78, 407-421.

Cite this article as: Gökler, B. M. (2023).
Baghdadi Domed Mosques of Architect
Sinan. *Turcology Research*, 78, 407-421.

Content of this journal is licensed
under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

ÖZ

Bağdadi kelimesi Bağdat şehrine mensup, Bağdatlı anlamında olup ayrıca bölme ve tavan manasını taşımaktadır. Anadolu'nun fethedilmesiyle birlikte Türk İslam Devletleri tarafından bu coğrafyada bağdadi kubbeli bir caminin inşa edildiği bilinmemektedir. Bu süreç Osmanlı'nın klasik dönemine kadar geçerlidir. Osmanlı'nın Klasik dönemi ile birlikte kullanılmaya başlanan ve gizli, saklı veya ahşap kubbe olarak nitelendirilen bu tipin, gizli veya dışa yansımış olmasının bir önemi olmayıp ahşap malzemeden yapılmış olması, bağdadi olarak isimlendirilmesi için yeterlidir. Erken dönemde inşa edilen ahşap tavanlı, çantı ve ahşap destekler Osmanlı'nın son dönemine kadar devam etmiştir. Özellikle Batılılaşma süreciyle birlikte hem başkent İstanbul'da hem de Anadolu'da ahşabın taşıyıcı ve örtücü gücünden faydalanılarak pek çok cami inşa edilmiştir. Bunlar arasında bağdadi kubbeli eserlerde yer almaktadır. Genellikle Batılılaşma döneminde hem hafifliğinden hem malzeme temininin kolaylığından hem de ekonomik ve siyasi nedenlerle sıkça tercih edilen bağdadi kubbe, Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimar Sinan ile başlayan bir süreçtir. Araştırmanın konusunu oluşturan Sinan'ın bağdadi kubbeli camileri ise genellikle büyük ölçekli kâgir yapılarının arka planında kalmıştır. Bu nedenle günümüze kadar meydana gelen doğal afet veya yanlış restorasyonlarla özgünlüğünü yitirmiş olan Sinan'ın bağdadi kubbeli camilerinin tespiti önem teşkil etmektedir. İstanbul'da bulunan ve değerlendirmeye alınan on iki eserin bağdadi kubbeli olup olmadığı tezkirelerde veya gravürlerde tespit edilememektedir. Camilerle ilgili en doğru bilgi Evliya Çelebi'nin seyahatnamesidir. Çelebi'nin bahsetmediği camilerde ise Sinan'ın yapılarıyla ilgili çizimler gerçekleştiren Ali Saim Ülgen dikkate alınmıştır. Değerlendirmeye alınan camiler arasında en erken tarihli Kumkapı İbrahim Paşa Muhsine Hatun Camii (1532) iken en geç yapı 1585-86 tarihli Hacı Hüseyin Çelebi Camii'dir. Bu da Sinan'ın bu kubbeyi uzun süre tercih ettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bağdadi Kubbe, Evliya Çelebi, İstanbul, Mimar Sinan, Osmanlı

ABSTRACT

The word Baghdadi indicates something or someone belonging to the city of Baghdad, Baghdadi; it also means partition and ceiling. With the conquest of Anatolia, it is known that a mosque with a Baghdadi dome was built in this geography by Turk-Islam states, which is a process valid until the classical age of the Ottomans. The wooden dome can be hidden or reflected outside when used together with the classical period of the Ottoman Empire. To be identified as Baghdadi, it is sufficient to be made of wood. Wooden ceilings, çantı, and wooden supports built in the early period continued until the last period of the Ottoman Empire. Especially with the Westernization process, many mosques were built both in the capital Istanbul and in Anatolia by making use of the bearing and covering power of wood. Among these, there are also works with a Baghdadi dome. The Baghdadi dome, which is often preferred due to its lightness, ease of material supply, and economic and political reasons during the Westernization period, is a process that started with the Architect Sinan in the Ottoman Empire. The Baghdadi domed mosques of Sinan, which is the subject of the research, generally remained in the background of his large-scale masonry structures. For this reason, it is essential to identify the Baghdadi domed mosques of Sinan, which have lost their originality due to natural disasters or incorrect restorations.

Keywords: Baghdadi Dome, Evliya Çelebi, İstanbul, Architect Sinan, Ottoman

Giriş

Bağdadi kelimesi Bağdat şehrine mensup, Bağdatlı anlamında olup ayrıca bölme ve tavan manasını taşımaktadır (Kestelli, 2011: 28). Genellikle duvar veya üst örtüde kullanılan bağdadi (Arseven, 1975: 152), ahşap karkas üstüne 1-2 cm. aralıklarla çakılan çıta veya lataların yerleştirilmesi (Ersoy, 1997: 180)

ve üzerine sıva vurulmasıyla meydana getirilen bir tekniktir (Turani, 1975, s. 18). Bağdadi tekniğinin ilk uygulamaları tarihöncesi çağlara kadar inmektedir. Ahşap çatıklı olarak inşa edilen kulübelerin taşıyıcıları arasına yatay düzlemde bağlanan ince dalların veya kamışların sıvanması olarak görülmektedir (Ersoy, 1997: 180).

Tekniğin duvar veya tavandan ziyade kubbe tasarımında tercih edilmesi önem arz etmektedir. Sanat Tarihi literatüründe kullanılan “gizli kubbe, ahşap kubbe, sembolik kubbe” (Şahin, 2013: 73) gibi terimler Anadolu’da inşa edilen bağdadi kubbeli camileri doğrudan karşılamamaktadır. Bağdadi anlayışta kubbenin temelindeki unsur, tekniğin ön plana çıkmasıdır. Bu nedenle camilerin üzerini örten bağdadi kubbe doğrudan dışa da yansıtıldığı gibi kırma bir çatının altına da gizlenebilmektedir.

Anadolu’nun fethedilmesiyle birlikte bu coğrafyada hüküm süren Türk-İslam Devletleri tarafından inşa edilmiş “bağdadi kubbeli” bir caminin varlığı bilinmemektedir. Bu duruma Osmanlı’nın erken dönemi de eklenebilir. Erken dönemde ahşap tavanlı, ahşap destekli ve çantı tipinde camilerle karşılaşmaktadır. Klasik dönemle birlikte ahşap tavanlı ve destekli camilere ek olarak bağdadi kubbe anlayışının da benimsendiği görülmektedir ki bunun ilk örneklerinin Mimar Sinan tarafından verilmesi, Osmanlı’nın Batılılaşma sürecinde yoğun olarak kullanılmasını da etkilemiştir.

1538 tarihinde Hassa Mimarlar Ocağı’nın başına geçen (Cansever, 2005: 113; Konyalı, 1948: 48; Kuran, 1986: 33) ve dedesi (Doğan Yusuf Ağa) neccar olan Sinan’ın (İnan, 1968: 10) ahşabı nasıl kullanacağı ve işleyeceği hakkındaki malumatı açıktır. Sinan, mimarbaşılığına geçmeden önce ve geçtikten sonra bağdadi kubbeli camiler inşa ettiği bilinmektedir.

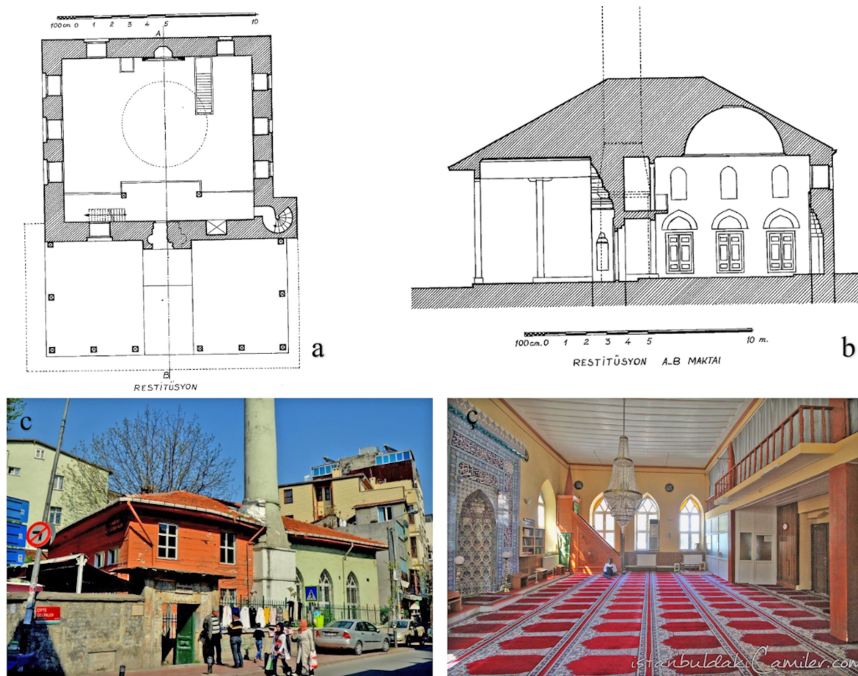
Osmanlı İmparatorluğu’nu klasik döneme ulaştıran, sakıflı ve tek kubbeli dışında, merkezi planlı (Şehzade Mehmet Camii), altı istinatlı (Sinan Paşa Camii), sekiz istinatlı (Selimiye Camii) ve çok ayaklı (Piyale Paşa Camii) gibi çeşitli tiplerde cami inşa eden Sinan’ın büyük ölçekli ve klasik anlayışta yapıları meydana getirmesinde sakıflı ve bağdadi kubbeli küçük ebatlı cami denemelerinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Mimar Sinan ile ilgili yapılmış araştırmalar incelendiğinde genellikle hayatıyla birlikte büyük eserlerinin üzerinde durulduğu görülmektedir. Bununla birlikte bağdadi kubbeli camileri üzerine doğrudan bir çalışma söz konusu değildir. Sinan’ın bu tipte cami inşa etmiş olması ve elde edilen kanıtlarıyla birlikte ortaya konulması önem teşkil etmektedir.

Kumkapı İbrahim Paşa Muhsine Hatun Camii

İstanbul Suriçi Kumkapı’da Muhsine Hatun Mahallesi’ndeki cami, İbrahim Paşa’nın Hanımı Muhsine Hatun tarafından 1532’de Mimar Sinan’a yaptırılmıştır (Tanman, 1994a: 495). Sinan’ın mimarbaşı olmadan inşa ettiği yapılar arasında yer alan yapının adına tezkirelerde de rastlanmaktadır (Develi, 2003: 186). 1718 tarihinde yangın geçirdiği (Kuran, 1986: 314), XVIII. yüzyılın son çeyreğinde de esaslı bir şekilde onarıldığı veya yeniden inşa edildiği düşünülmektedir (Tanman, 1994a: 495).

Kare plan şemasındaki caminin harim kısmı günümüzde ahşap tavanlı, kırma çatı ile kapatılmıştır. Bağdadi kubbesine olduğuna dair en somut delil Ali Saim Ülgen’e ait çizimlerdir (Ülgen, 1989: Lev. 156). Bu çizimler dışında bağdadi kubbeyle dair seyahatnameler ve diğer araştırmalarda bir bilgi tespit edilememiştir. Çizim dikkate alındığında eserin özgün olarak bağdadi kubbeli olarak yapıldığı düşünülmektedir (Şekil 1).

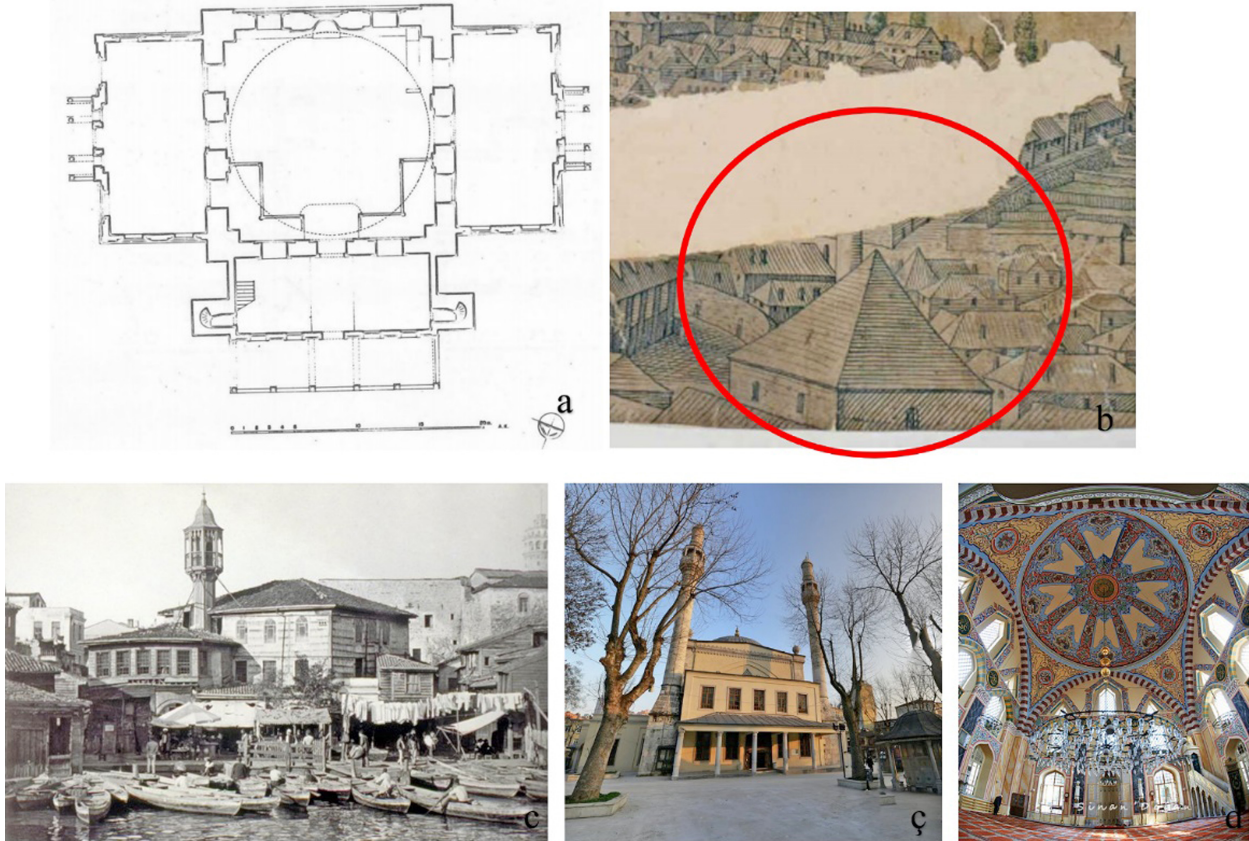
Şekil 1.

Muhsine Hatun Camii, a, b) Caminin Bağdadi Kubbesine Gösteren Plan Şeması ve Kesiti (Ülgen, 1989: Lev.156), c) Caminin genel görünüşü, ç) Caminin Harim Mekânı ve Üst Örtüsü (Istanbulcamileri.com).

Güzelce Kasımpaşa Camii

İstanbul Beyoğlu'nda Bahariye Caddesi üzerinde yer alan cami, 1533–34 yılları arasında Güzelce Kasım Paşa (Kuran, 1986, 277) (Ayvan-sarâyî, 2001: 397–398) tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Sinan'ın tezkiyelerinde de adı geçen cami (Kuran, 1986: 255) III. Ahmed döneminde (1708) tamamen yenilenerek (Egin, 1996: 42) özgünlüğünü kaybetmiştir. 1721–22 tarihinde yenilenen yapı yandıktan sonra aynı yıl onarılmıştır. XIX. yüzyılda tekrar yangın geçiren cami, Sultan Abdülaziz tarafından tek kubbeli olarak yenilenmiş, II. Abdulhamid döneminde ise mevcut görünümünü almıştır (Kuran, 1986: 277).

Mimar Sinan'ın inşa ettiği ilk caminin ahşaptan kare planlı ve kubbe örtülü olduğu belirtilmiştir (Doğan, 2001: 548–550). Evliya Çelebi; "Düz bir yerde vâki olub çar köşe bir duvar üzre çarpuşta tahta kubbeli tahtani eski bir camidir" ifadeleri kullanmaktadır (Demircanlı, 1989: 118). Tahsin Öz ise sağır kubbesine vurgu yapmaktadır (Öz, 1997: 27) Buradan hareketle ilk caminin kırma çatılı ve bağdadı kubbeli olduğu ortaya çıkmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2.

Güzelce Kasımpaşa Camii. a) Caminin Mevcut Planı (Kuran, 1972 Şeker, 2014: 30), b) İstanbul Panoraması'nda Kasımpaşa Camii (Fischer, 2009, C.4, Pafta 16 Detay), c) Kasımpaşa Camii ve A.Aziz Dönemi Ahşap Minaresi (fikriyat.com) ç) Caminin Mevcut Görünümü, d) Caminin Harim Mekanı ve Kubbesi (Sinan Doğan Arşivi).

Eyüp Şah Sultan Camii

İstanbul'un Eyüp semtinde Bahariye Caddesi üzerinde yer alan Şah Sultan Camii, Kanuni Sultan Süleyman'ın kız kardeşi Şah Sultan tarafından 1537 yılında mescit olarak inşa ettirilmiştir, giriş kapısındaki kitabe de belirtildiği üzere 1555'te camiye dönüştürülmüştür (Necipoğlu, 2013: 395). Mimar Sinan tarafından inşa edilen caminin ismi tezkiyelerde de yer almaktadır (Develi, 2003: 182).

13 x 11,30 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen bir plan sergileyen cami, kuzeybatısında tek şerefeli bir minareye sahiptir. Bununla birlikte son cemaat yerinin özgün olmadığı ileri belirtilmektedir (Necipoğlu, 2013: 395).

1766 depreminde yıkılan cami sonrasında yenilenmiştir. 1948 tarihinde Ali Saim Ülgen tarafından rölöveleri çizilmiş, kırma çatılı ve ahşap tavanlı olarak kayıtlara geçmiştir. 1953'te iyi bir restorasyon geçirmeyen yapı, 1971'de yeniden inşa edilmiştir (Kuran, 1986: 302). Evliya Çelebi yapıyı aktarırken kırma çatısından söz etmiş, fakat kubbeyle ilgili bir ifade kullanmamıştır (Necipoğlu, 2013: 395).

Caminin eski fotoğrafları ve mevcut hali değerlendirildiğinde dış mimaride son cemaat mahalli dışında büyük farklılıkların olmadığı tespit edilmiştir. Sade bir kapı ile geçilen harim mekânında mukarnas kavsaralı mihrap, yarım daire niş haline getirilmiştir. Üst örtüsü ahşap tavanlıyken günümüzde bağdadı kubbe ile kapatılmıştır. Buradan hareketle caminin bağdadı kubbeli olacağına dair hiçbir işaret olmamasına karşılık ahşap tavanın bağdadı dönüştürülmüş olması eserin orijinalde de bu şekilde olabileceğine düşündürmektedir (Şekil 3).

Şekil 3. Eyüp Şah Sultan Camii. a) Caminin Mevcut Planı (Kuran, 1988b, 207), b) Caminin Restorasyon Öncesi Görüntüsü, c) Şah Sultan Camii'nin Mihrabı ve Üst Örtüsü, ç) Şah Sultan Camii'nin Mevcut Görüntüsü, d) Caminin Harim Mekanı ve Mihrabı, e) Harimi Örtene Bağlı Kübe.

Çavuşbaşı Camii

Beyoğlu Sötlüce'de yer alan Sötlüce veya Mahmut Ağa Camii olarak bilinen yapının ilk banisi Abdi Şubaşı olup 1538'de Mahmut Ağa tarafından Mimar Sinan'a inşa ettirilmiştir (Dişöeren, 1994: 480–481). Tezkirelerde adı bulunan caminin (Develi, 2003: 182) 1877–78 tarihindeki Osmanlı-Rus harbinde çatısındaki kurşunlar sökülerek mermer yapılarında kullanılmış, 1889–90 tarihinde de yapı üzerindeki kitabeşine göre tamir edilmiştir (Aynur, 2020: 30–31; Dişöeren, 1994: 480–481; Necipoğlu, 2013: 646).

Enine dikdörtgen plandaki yapıdan bahseden Evliya Çelebi, kurşun kaplı çatısının altında gizlenen bağdadi kubbesine vurgu yapmaktadır: "...çâr kûşe peşte bir câmi olubbir tahta kubbesi ve mevzun bir taş minaresi vardır" (Demircanlı, 1989: 71).

Günümüzde cami üst örtüsündeki özgünlüğünü yitirmiştir (Şekil 4).

Şekil 4. Çavuşbaşı Camii. a) Caminin Plan Şeması (Necipoğlu, 2013: 464), b) Caminin Dış Görünümü, c) Caminin Dış Görüntüsü ve Harim Mekanını Ören Ahşap Tavan (Şeker, 2014: 38).

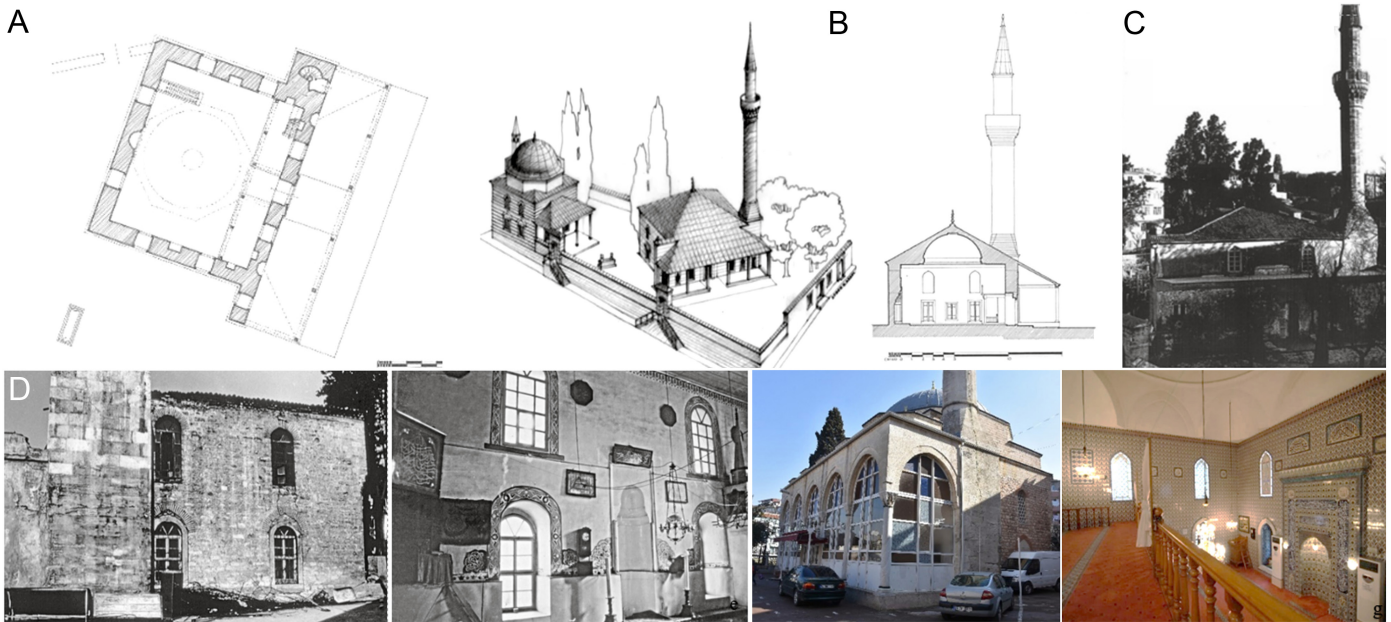
Draman Yunus Bey Camii

İstanbul'un Fatih İlçesi'ndeki Balat Semtinde Draman Caddesi üzerinde bulunan cami, Drağman ve Dragoman olarak isimlendirilen saray tercümanlarından Yunus Bey tarafından Mimar Sinan'a 1541–42 yılları arasında bir külliye olarak inşa ettirilmiştir (Tanman, 1994b: 524–525). Sinan'ın erken tarihli yapılarından olan caminin ismiyle tezkirelerde karşılaşılmaktadır (Develi, 2003: 182; Kuran, 1988a: 157). Başlangıçta hem cami hem de tevhihâne olarak faaliyet gösteren yapı sonrasında sadece cami görevini üstlenmiştir (Tanman, 1994b: 524–525).

1729'da meydana gelen Balat yangınında hasar gören yapı, 1730–31'de III. Ahmed tarafından yenilenmiştir. 1746'da III. Osman, 1764'te III. Mustafa camiyi restore ettirmiştir. 1873'te cami ve sıbyan mektebi Sultan Abdülaziz tarafından yeniden restorasyona tabi tutulmuştur. 1914 tarihinde ise harap durumdaki caminin üst örtüsü ve son cemaat yeri yıkılarak tekrardan inşa edilmiştir (Necipoğlu, 2013: 649) (Kuran, 1988b: 187). 1985'te Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından caminin üst örtüsü kargir kubbe olarak değiştirilmiştir (Tanman, 1994b: 524–525).

1541–42 tarihinden 1970'lere kadar çeşitli onarım ve restorasyondan geçen caminin 11,30 x 9,70 m ölçülerindeki harim mekânının standart olarak kaldığını bununla birlikte tarihsel süreç içerisinde üst örtü ve son cemaat yerinin farklılıklar ortaya koyduğu açıktır. Yapının mevcut kubbesinden önce dıştan kırma çatı, içten ise ahşap bir örtünün olduğu fotoğraflarla ve çizimlerle kesindir. Bağdadi kubbesine dair bir fotoğraf söz konusu değildir. Ancak, 1940'larda Ali Saim Ülgen tarafından yapılan rölöve çalışmalarında yapının bağdadi kubbeli olarak çizildiği görülmektedir (Ülgen, 1989: Lev. 12). M. Baha Tanman'da bağdadi kubbeli olabileceğini ileri sürmektedir (Tanman, 1994b: 524–525). Aptullah Kuran ise kubbenin varlığına dair bir bilginin vermemektedir (Kuran, 1986: 305). Ayrıca, Sinan'ın bazı camileri için ahşap kubbe vurgusu yapan Evliya Çelebi'nin Yunus Bey Camii için bir ifade de bulunmaması dikkat çekicidir.

Sonuç olarak bilgiler değerlendirildiğinde birçok kez onarım geçiren ve beden duvarları dışında orijinalliğini büyük ölçüde kaybeden caminin rölöve çizimlerine dayanarak bağdadi kubbesinin var olduğu düşünülmektedir. Ancak bu kubbenin özgün mü olduğu yoksa en çok benimsendiği Batılılaşma sürecindeki onarımda mı (1873) eklendiği konusunda net bir şey söylemek mümkün değildir (Şekil 5).

Şekil 5.

Draman Yunus Bey Camii. a) Caminin Mevcut Planı (Ülgen, 1989: Lev. 12), b) Caminin Varsayımsal Aksonometrik Perspektifi (Necipoğlu, 2013:647), c) Caminin Bağdadi Kubbeli Kesiti (Ülgen, 1989, Lev. 12), ç) Caminin 1985 Öncesi Kırma Çatılı Görünümü (Şeker, 2014: 47), d,e) Caminin 1983 Yılına Ait Fotoğrafları (Tanman, 1994b: 524–525), f,g) Caminin Mevcut Görünümü.

Ebulfazl Mehmet Efendi Camii

İstanbul Beyoğlu'nda Tophane yokuşunda denize nazır bir konumda bulunan Defterdar veya bir diğer ismiyle Ebu(ü)lfazl Camii, bugün Türk İslam Eserleri Müzesi'nde sergilenen kitabesine göre 1553–54 (Eyice, 1994: 357–358; Necipoğlu, 2013: 644)) tarihinde inşa edilmiştir. Defterdar Ebulfazl Mehmed Efendi tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan caminin ismi tezkirelerde de geçmektedir (Develi, 2003: 183).

13,19 x 8,31 m ölçülerinde enine dikdörtgen plandaki cami, bugün mevcut olmayan bir son cemaat mekânına sahip olduğu hem planı hem de duvar izlerinden anlaşılmaktadır. Kuzeybatı köşesinde tek şerefeli minaresi bulunan yapının gösterişten uzak harim mekânına mermer, basık kemerli bir kapı ile giriş yapılmaktadır.

1912'de meydana gelen Cihangir yangınından (Müller-Wiener, 2001: 399) önceki kayıtlara bakıldığında dıştan kırma çatılı olduğu görülen caminin ibadet mekânının üzerini örten bağdadi bir kubbenin var olduğu bilinmemektedir. Ancak yangından sonra ahşap olan üst örtünün tamamen yandığı ve yok olduğu anlaşılmaktadır.

1940'da rölövesini çizen Ülgen, yapıyı bağdadi kubbeli olarak göstermiş (Ülgen, 1989: Lev. 159), Eyice'de bağdadi kubbesine vurgu yapmıştır (Eyice, 1994: 357–358). 1993'te Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılan cami, dıştan kırma çatı, içten ise kubbe ile kapatılmıştır. Orijinalde ahşap örtüsü bulunan yapının, Ülgen'in çizimlerinden ve mevcut görünümünden dolayı bağdadi kubbeli olarak Mimar Sinan tarafından tasarlandığı düşünülmektedir (Şekil 6).

Şekil 6.

Ebulfazl Mehmed Efendi Camii. a) Caminin Plan Şeması (Ülgen, 1989: 159), b) Yangın Öncesi Ebulfazl Mehmed Efendi Camii (S. Genim, 2006), c) Yangın Öncesi Ebulfazl Camii (G. Berggren Arşivi), ç) Yangın Sonrası Ebulfazl Mehmed Efendi Camii (Ülgen Arşivi), d) Yangın Sonrası Ebulfazl Mehmed Efendi Camii (eskiistanbul.com), e) Yangın Sonrası Ebulfazl Mehmed Efendi Camii (eskiistanbul.com), f) Bağdadi Kubbeli Rölöve Çizim (Ülgen, 1989: 159), g) Caminin Mevcut Görünümü, ğ) Caminin Harim Mekan, h- Harim Mekanını Örten Kubbe.

Kazasker Abdurrahman Çelebi Camii

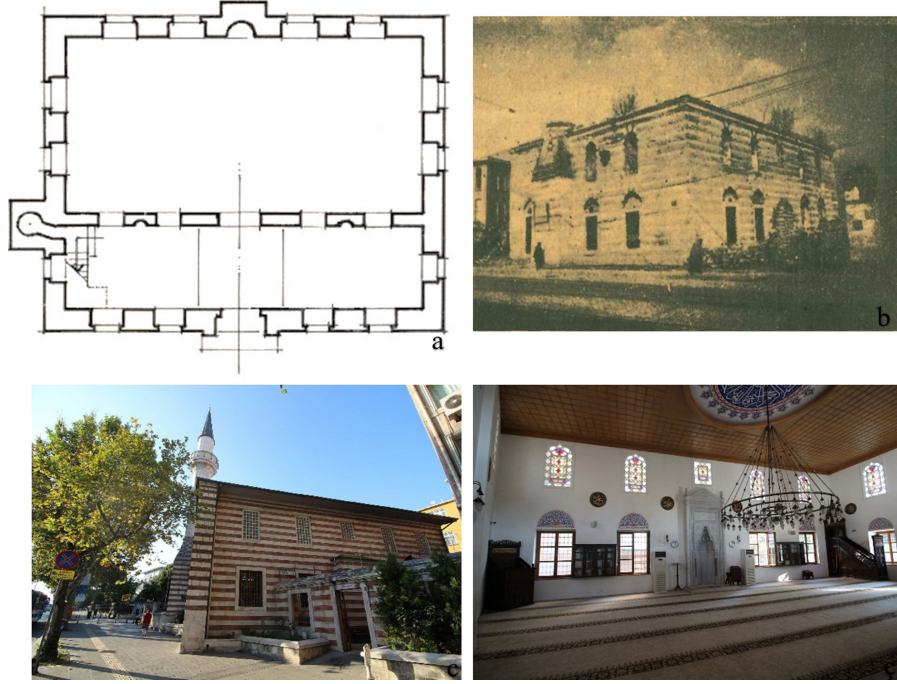
Fatih Balat'ta Selim Sabit Sokak'ta bulunan cami, Kadı'asker Abdurrahman Çelebi tarafından (Necipoğlu, 2013: 470) 1554–55 tarihinde Mimar Sinan'a yaptırılmıştır (Ayvansarayî, 2001: 228). Tezkirelerde adı geçen cami (Develi, 2003: 182) enine dikdörtgen planda inşa edilmiş olup 1908 tarihindeki Çirçir yangınında harap halde kalmış, uzun bir dönem kereste deposu olarak hizmet etmiştir. 1951–53 tarihleri arasında onarılan cami 1957'de yıktırılmıştır (Ünsal, 1989: 13). 2011 tarihinde Veysel Karani Hırka-i Şerif Camii Hizmet Vakfı başkanının eşi hayrına yeniden inşa edilmiştir (Şeker, 2014: 91).

Abdurrahman Çelebi Camii'nin özgün hali ile ilgili Evliya Çelebi, "*Molla Gürani kurbündedir. Banisi Süleyman Hanın Kazaskeridir. Mimar Sinan tarafından çarpuştta ve kubbe üzeri binasıdır*" (Demircanlı, 1989: 23) şeklinde ifadeleri eserin bağdadi kubbeli olduğuna işaret etmektedir. Kuran'da bağdadi kubbeli olduğunu belirtmektedir (Kuran, 1986: 271; Yüksel, 2004: 3). Yenilenmesiyle özgünlüğü yitiren yapı bugün kırma çatılı ve ahşap tavanlı olarak düzenlenmiştir (Şekil 7).

Kanlıca İskender Paşa Camii

İstanbul'da Beykoz'a bağlı Kanlıca'da iskele meydanında yer alan cami, giriş kapısındaki kitabesine göre Hristiyan asıllı Bostancıbaşı İskender Paşa tarafından 1559–60 yıllarında inşa ettirilmiştir (Kargı, 2000: 571–572; Necipoğlu, 2013: 655, 670). Sinan'a atfedilen ve tezkirelerinde (Develi, 2003: 183) adı geçen cami 11,25 x 15,70 m ölçülerinde enlemesine dikdörtgen planda (Yüksel, 2004: 264) ele alınmış olup kuzeybatıda 1895'te yenilenen tek şerefeli minaresi ve ahşap son cemaat yeri bulunmaktadır.

Caminin özgün hali ile ilgili Evliya Çelebi; "*Dört köşe duvar üzerine kırma çatı altında kubbeli ve kurşunlu ve tek minareli camidir. Avlusunda ulu ağaçları vardır. Mimar Sinan Ağa eseridir*" şeklinde tanımlama yapmaktadır (Demircanlı, 1989: 112). Bununla birlikte Ali Saim Ülgen rölöve çizimlerinde kubbesiz olarak çizmiştir. Yapının orijinalde bağdadi kubbeli olduğu sonradan ise üst örtüsünün değiştirilerek düz tavanlı hale getirildiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır (Şekil 8).

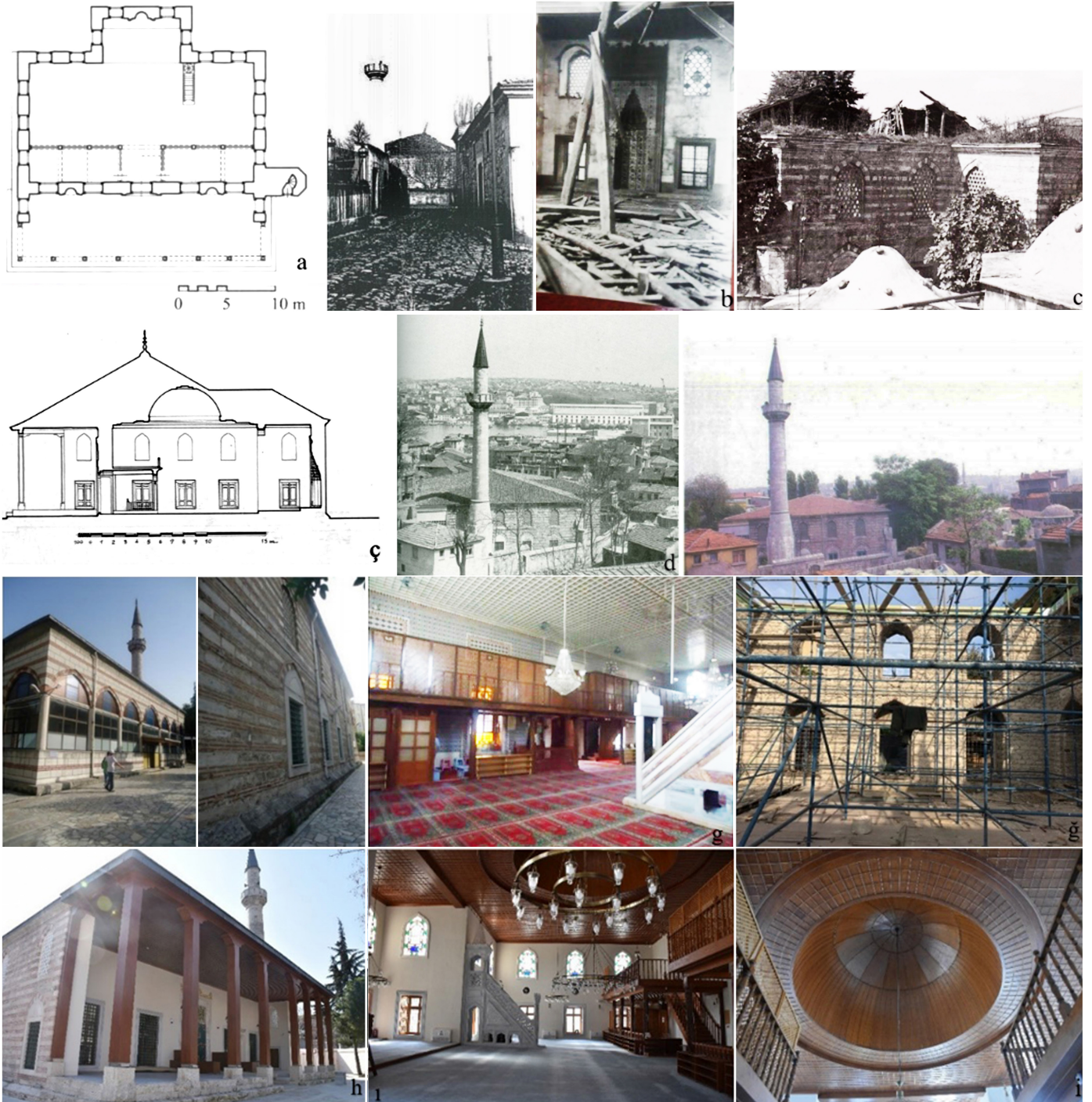
Şekil 7.

Kazasker Abdurrahman Çelebi Camii. a) Abdurrahman Çelebi Camii Krokisi (Ünsal, 1989: 13), b) 1950 Öncesi Caminin Görünümü (Konyalı, 1950: 131), c) Caminin Dış Görünümü, ç) Caminin Harimi ve Üst Örtüsü.

Şekil 8.

Kanlıca İskender Paşa Camii. a) İskender Paşa Camii Planı (Ülgen, 1989: Lev. 63), b) Caminin Eski Fotoğrafı ve Minaresi (tarihi.ist), c) Caminin Kuzeyden Görünümü, d) Harim Mekânının Üst Örtüsü.

Şekil 10.

Balat Ferruh Kethüda Camii. a) Caminin Plan Şeması (Necipoğlu, 2013: 651), b) Ferruh Kethüda Camisi, Balat, çökmüş kırma çatısı ile görünümü, 1938 sonrası (a) (DAI), 1950 öncesi iç mekânın görünümü (İbrahim Hakkı Konyalı Arşivi) (Şeker, 2014: 428), c) Restorasyon Öncesi (Ülgen Arşivi), ç) Restitüsyon Çizimi (Ülgen, 1989: Lev. 165), d) Ferruh Kethüda Camisi, 1973 (Müller-Wiener, 2001: 381), e) Ferruh Kethüda Camii, 1988 (Şeker, 2014: 429), f) Ferruh Kethüda Camii, 2014 (Şeker, 2014: 429), g) Ferruh Kethüda Camii, 2014 (Şeker, 2014: 434), ğ) Üst Örtüye Dair Restorasyon Çalışmaları (VGM), h) Ferruh Kethüda Camii Restorasyon Sonrası, i) Harim Mekanı, j) Bağdadî Kubbe.

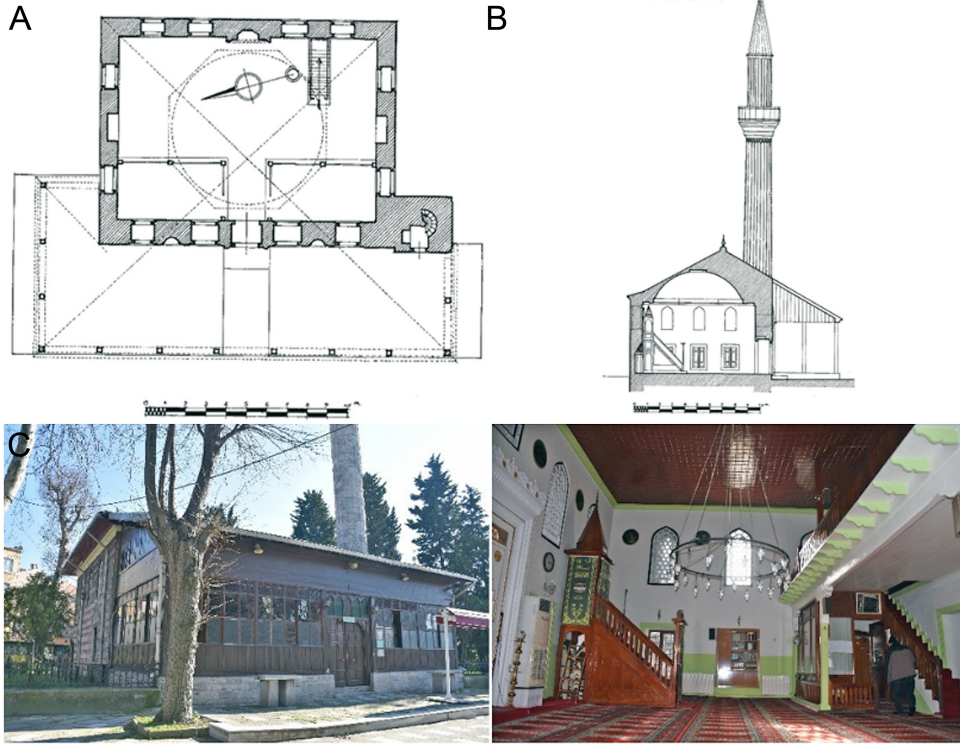
Hacı Evhad Camii

İstanbul, Fatih Yedikule'de Hacı Evhad Caddesi'nde yer alan cami, giriş kapısı üzerindeki kitabesine göre kasap ustası Hacı Evhad (Evhadüddin) tarafından 1585 (Necipoğlu, 2013: 671) tarihinde Mimar Sinan'a (Eyice, 1996: 472-474) inşa ettirilmiş olup tezkirelerde de adına yer verilmiştir (Develi, 2003: 182).

14,10 x 10,80 m ölçülerinde enine dikdörtgen planlı cami kapalı bir son cemaat yeri ve kuzeybatısında bulunan tek şerefeli bir minareye sahiptir.

Yapının üst örtüsü ile ilgili Evliya Çelebi herhangi bir beyanatta bulunmamıştır. Caminin restitüsyon çalışmasını yapan A.S. Ülgen (Ülgen, 1989: Lev. 185), eseri bağdadi kubbeli olarak çizmiştir. Bununla birlikte Semavi Eyice (Eyice, 1996: 472–474) ve Gülru Necipoğlu, bağdadi kubbeli olduğunu ileri sürmektedir (Necipoğlu, 2013: 672).

1920 tarihindeki bir yangın sonucu bütün ahşap malzemesi yanmış, 1945'te restorasyona tabi tutulmuş, son olarak 1958'de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır (Kuran, 1986: 278). Bugün caminin harim mekânı düz ahşap tavan ile kapatılmıştır (Şekil 11).

Şekil 11. Hacı Evhad Camii. a,b) Hacı Evhad Camii Plan ve Cephe Çizimi (Ülgen, 1989: Lev. 185), c,c) Caminin Dış Görünümü ve Harim Üst Örtüsü.

Hacı Hüsrev Çelebi Camii

Fatih Kocamustafapaşa'da yer alan ve Ramazan Efendi/Bezirganbaşı Camii olarak da isimlendirilen yapı, Bezirganbaşı Hacı Hüsrev tarafından giriş kapısındaki kitabeğe göre 1585–86 tarihinde (Necipoğlu, 2013: 673, 741) Mimar Sinan'a inşa ettirilmiş (Eyice, 1992: 104–105), tezkirelerde de adı geçmiştir (Develi, 2003: 182).

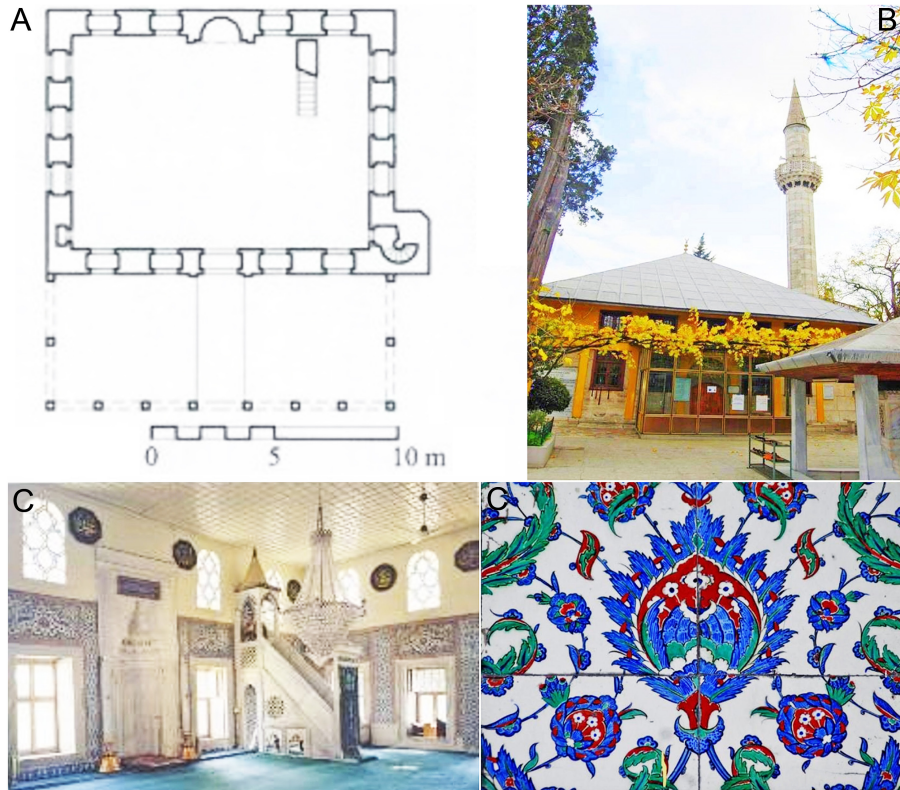
Sinan'ın son eserlerinden birisi olan cami, enine dikdörtgen planda 12,40 x 9,60 m ölçülerindedir. Caminin kuzeyinde son cemaat yeri söz konusudur. Harim içerisindeki XVI. yüzyıla ait çini süslemeleriyle ön plana çıkan yapının orijinalinde bağdadi kubbeli olduğu ileri sürülmektedir (Eyice, 1992: 104–105). Bugün düz ahşap tavanlı olan yapıyla ilgili Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde bir bilgi tespit edilememiştir (Şekil 12). Aynı şekilde Ülgen'in çizimlerinde de bağdadi kubbenin varlığına dair bir veri söz konusu değildir. Ayrıca kubbenin varlığına dair net bir malumat tespit edilememiştir. Ancak Eyice'nin verdiği bilgiler doğrultusunda yapının bağdadi kubbeli olduğu düşünülmektedir.

Karşılaştırma ve Değerlendirme

Dünya mimarlık tarihinin en önemli mimarlarından birisi olan Sinan, almış olduğu eğitimle birlikte o döneme kadar Türk-İslam mimarisinin bilgi-birikimini ve diğer devletler tarafından ortaya konulan eserlerin mimari özelliklerini göz önüne alarak önemli yapılara imza atmıştır.

Yaşamı süresince hem Anadolu'da hem de Anadolu dışında farklı yapı tiplerinde eserler veren Sinan, genellikle inşa etmiş olduğu büyük yapılar ile anılmaktadır. Özellikle çıraklık, kalfalık ve ustalık eserim şeklinde nitelendirdiği camilerde kubbeyi farklı istinatlarda, yükseklikte ve çapta değerlendiren Sinan'ın bu yapıları inşa etmeden önce kubbeyi ne kadar iyi tanıdığı ve analiz ettiği açıktır. Büyük camilerdeki kubbeleri dışında, küçük ölçekteki camilerinde ahşap yani bağdadi kubbeyi tercih etmesi, Sinan'ın kubbeye olan ilgisini de ortaya koymaktadır.

Mimar Sinan'ın tarafından bağdadi kubbeli olarak tasarlandığı düşünülen camiler yangın, deprem ve dışarıdan müdahaleler sebebiyle hiç biri günümüze orijinal olarak gelememiştir. Bu camilerden en erken tarihli 1532 tarihi ile birlikte Sinan'ın mimarbaşı olmadan önce yapmış olduğu Kumkapı İbrahim Paşa Muhsine Hatun Camii'dir. En geç tarihli örnek ise Sinan'ın ölümünden (1588) birkaç sene önce inşa ettiği Hacı Hüsrev Çelebi Camii'dir (1885).

Şekil 12.

Hacı Hüsrev Çelebi Camii. a) Hüsrev Çelebi Camii Plan Şeması (Necipoğlu, 2013: 673), b) Hüsrev Çelebi Camii, c) Harim Mekânı ve Üst Örtüsü (Necipoğlu, 2013: 675), ç) Harim İçerisindeki İznik Çinileri.

Sinan'ın ortaya koyduğu 12 camiden 6'sının bağdadi kubbesine dair en önemli kanıt Evliya Çelebi'dir. XVII. yüzyılın önemli seyyahlarından olan Çelebi, Güzelce Kasımpaşa Camii (1533) Çavuşbaşı Camii (1538), Abdurrahman Çelebi Camii (1554), Kanlıca İskender Paşa Camii (1559), Cihangir Camii (1559–60), Balat Ferruh Kethüda Camii (1562) camilerinden bahsederken kırma çatısının altında gizlenmiş olan "tahta kubbesine" vurgu yapmaktadır. Muhsine Hatun Camii (1532), Eyüp Şah Sultan Camii (1537), Draman Yunus Bey Camii (1541), Ebulfazl Mehmet Efendi Camii (1553), Hacı Ehvad Camii (1575) ve Hüsrev Çelebi Camii (1585) için ise A. Saim Ülgen'in çizimleri başta olmak üzere diğer araştırmacıların ortaya koydukları bilgiler bağdadi kubbe ile örtüldüğüne işaret etmektedir.

Bugün bu yapılar incelendiğinde 6 caminin düz ahşap tavan ile kapatıldığı (Muhsine Hatun Camii, Çavuşbaşı Camii, Abdurrahman Çelebi Camii, Kanlıca İskender Paşa Camii, Hacı Ehvad Camii (1575), Hüsrev Çelebi Camii), 3 caminin bağdadi kubbeli olarak restore edildiği (Eyüp Şah Sultan Camii, Ebulfazl Mehmet Efendi Camii, Balat Ferruh Kethüda Camii), 3 caminin tek kubbeli olarak yenilediği saptanmıştır (Güzelce Kasımpaşa Camii, Draman Yunus Bey Camii, Cihangir Camii).

Osmanlı Devleti'nin Anadolu toprakları içerisinde bağdadi kubbeli camilerinin ilk örneklerini Mimar Sinan ile birlikte klasik dönemde vermesi önem teşkil etmektedir. Çünkü, bu tip örtü sistemi özellikle Osmanlı'nın Batılılaşma sürecinde yoğun olarak kullanıldığı, başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun geneline yayıldığı görülmektedir ki bu husus Osmanlı'nın içerisinde bulunduğu ekonomik şartlarla da doğrudan bağlantılıdır.

İstanbul'da Sinan'dan sonra inşa edilen bağdadi kubbeli camilerden özellikle XIX. yüzyıla ait olanlarda kubbenin bir çatı altına gizlenmediği doğrudan kurşunla kaplandığı görülmektedir. Başkentteki örnekler arasında; İstanbul'da Takkeci İbrahim Ağa Camii (1591) (Öz, 1997: 144), Abbas Ağa Camii (1665), (1834'te restorasyon geçirmiştir) (Koçu, 1958: 9), Mihrişah Valide/Humbarhane Camii (1794–1804) (Göncüoğlu, 1998: 353–355), Asariye Camii (1839) (Cantay, 1991: 461), Teşvikiye Camii (1794, 1854) (Batur, 1994: 257–258) ve Yıldız Hamidiye Camii (1885–86) gösterilebilir (Alkan, 2009: 165).

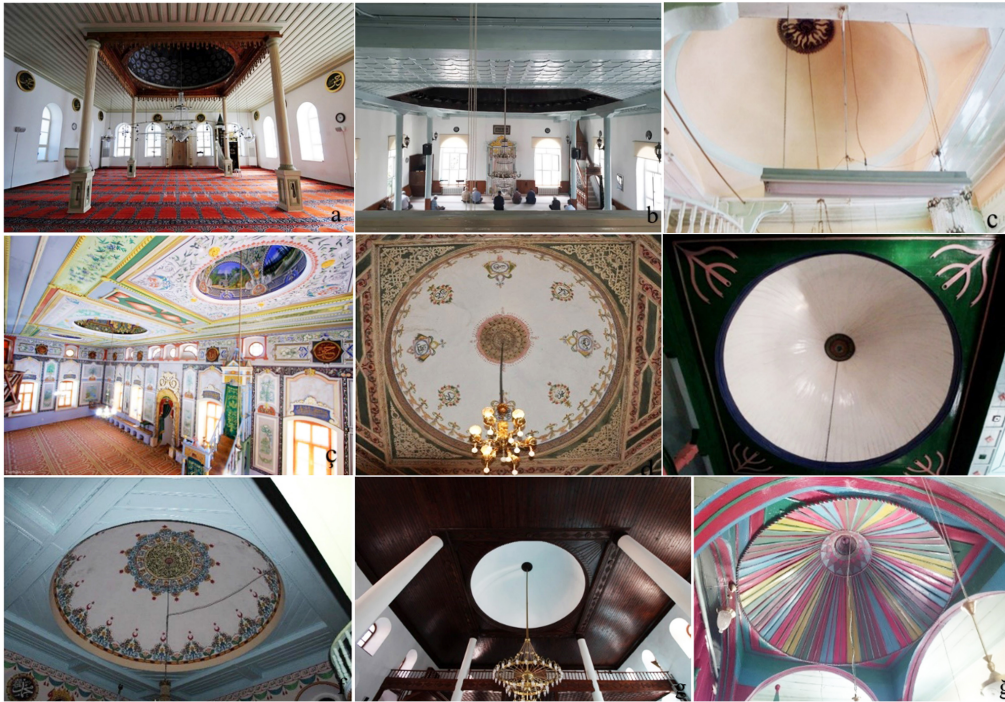
Anadolu'da genellikle köy camilerinde karşılaşılan özellikle de Karadeniz Bölgesi'nde tercih edilen bağdadi kubbenin İstanbul'un aksine kırma çatısının altına gizlendiği ortaya söylenebilir. Bunun en önemli nedeni hem daha uzun ömürlü olması hem de daha az ücrete mâl edilmesidir.

Kocaeli'nde Orhan Gazi Camii (1843'te mevcut halini almıştır) (Ayverdi, 1966: 157), Amasya Merzifon'da Hacı Hasan Camii (1861'de yenilenmiş) (Çerkez, 2005: 274–283), Sivas'ta Pulur Camii (1884) (Ünsal, 2006: 144–154), Balıkesir'de Burhaniye Şahinler Köyü Camii (1895) (İrkin, 2006: 35–52), Rize Ardeşen'de Seslikaya Köyü Camii (1899) (Gökler, 2022, 260–266), Artvin Kemerköprü Köyü Camii (<http://karadeniz.gov.tr/kemerkopru-koyu-camii/>, 2022), Trabzon'da Arsin Işıklı Camii (1902) (Şahin, 2016: 91–104), Giresun'da Hasan Ağa Camii (1906) (<https://karadeniz.gov.tr/hasan-aga-camii/#prettyPhoto>, 2023), Ordu'da Atik Ali Paşa Camii (1800) (Özdemir, 2011: 11–13), Erzurum İspir'de Armutlu Camii (1914) ön çıkan bazı bağdadi kubbeli camilerdir (Şekil 13, 14).

Şekil 13.

İstanbul'dan Bağdadi Kubbeli Camiler. a) Takkeci İbrahim Ağa Camii (turkiyenintarihieserleri.com), b) Abbas Ağa Camii Bağdadi Kubbe (picuki.com), c) Mihrişah Valide/Humbarhane Camii (Alkan, 2019: 52), ç) Asariye Camii (Sinan Doğan Arşivi), d) Teşvikiye Camii (istanbuldakicamiler.com), e) Yıldız Hamidiye Camii (Alkan, 2019: 179), f) Yıldız Hamidiye Camii.

Şekil 14.

Anadolu'dan Bağdadi Kubbeli Camiler. a) Kocaeli Orhan Gazi Camii (Sinan Doğan Arşivi), b) Merzifon Hacı Hasan Camii (tumblr.com), c- Sivas Pulur Camii (Ünsal, 2006: 477), ç) Balıkesir Şahinler Köyü Camii (halkizbiz.com), d) Rize Ardeşen Seslikaya Köyü Camii (Gökler, 2022, 266) e) Artvin Kemerköprü Köyü Camii (karadeniz.gov.tr), f) Trabzon Arsin Işıklı Camii (Şahin, 2016: 114), g) Giresun'da Hasan Ağa Camii (karadeniz.gov.tr), ğ) Erzurum İspir Armutlu Mh. Camii.

Sonuç

Mimari yapıların duvar ve üst örtü sisteminde kullanılan bağdadi hem hafif olması hem de daha kolay ulaşılabilir bir malzeme olması bakımından tercih edilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'na mimari açıdan klasik dönemi yaşatan Mimar Sinan, yapılarında kargir malzemeyi kullandığı gibi ahşabı da değerlendirmiştir. Nitekim Sinan tarafından ortaya konulan eserlerin bir bölümünü de kırma çatılı ve ahşap tavanlı yani sakıflı camiler kapsamaktadır. Tarihsel süreç içerisinde Osmanlı topraklarını ziyaret edip İstanbul'u tasvir eden sanatçıların eserlerinde Sinan'ın kırma çatılı camilerini görmek ve tespit etmek mümkünken iç görüntüsüne dair bir bilgi edinmek oldukça zordur. Ayrıca Sinan'ın tezkiyelerinde de yukarıda belirtilen camilerin üst örtülere dair bir veri söz konusu değildir bu hususu aynı şekilde tamir kitabeleri de desteklemekte bağdadi kubbelere dair detaylar bulunmamaktadır.

Mimar Sinan'ın kırma çatılarının altında gizlenen kubbenin varlığı ise ancak Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinden ve diğer araştırmacıların çalışmalarından tespit etmek mümkün olmaktadır. Çelebi'nin verdiği bilgiler doğrultusunda Sinan'ın bağdadi kubbeli cami yaptığı kesindir. Fakat sayı olarak netleştirmek pek mümkün gözükmemekte, bunun nedeni ise Evliya Çelebi'nin bazen yapılara değinmediği gibi üst örtüsü hakkında da bir beyanatta bulunmamasıdır.

Anadolu'daki bağdadi kubbe açısından erken örnekleri veren Sinan, sonraki dönemlerde inşa edilecek olan bu tipteki camileri de etkilemiştir. İstanbul dışında bağdadi kubbeli örneklerle ise Anadolu'nun çeşitli yerleri başta olmak üzere daha çok Karadeniz Bölgesinde olduğunu ifade etmek doğru olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declare that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Alkan, G. (2009). *Bağdadi Kubbeli 19. Yüzyıl İstanbul Camileri*. (Tez No: 575950). [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- And, M. (2012). *16. Yüzyılda İstanbul: Kent-Saray-Günlük Yaşam*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arseven, C. E. (1975). *Sanat Tarihi Ansiklopedisi*. İstanbul: Meb Yayınları.
- Aynur, H. (2020). Kubbeden Namluya: Bir Kurşunlu Caminin Hikayesi Sütlüce/Çavuşbaşı Mahmûd Ağa Camii ve Tamir Kitabesi. *Dergâh*, 30-31.
- Ayvansarâyî, H. E. (2001). *Hadîkatü'l-Cevâmi*. (düz. A. N. Galitekin) İstanbul: İşaret Yayınları.
- Ayverdi, E. H. (1966). *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (1230-1402)-I*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Batur, A. (1994). Teşvikiye Camii. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 7). İstanbul: Kültür Bakanlığı/Tarih Vakfı. 257-258.
- Cansever, T. (2005). *Mimar Sinan*. İstanbul: Albaraka Türk.
- Cantay, T. (1991). Âsâriye Camii. *TDVİA* (Cilt 3). İstanbul: TDV Yayınları. 461.
- Çerkez, M. (2005). *Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri*. (Tez No: 191794) [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Çerkez, M. (2005). *Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri*. (Doktora Tezi 191794), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demircanlı, Y. Y. (1989). *İstanbul Mimarisine İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. İstanbul: Vakıflar.
- Develi, H. (2003). *Sâî Mustafa Çelebi Yapılar Kitabı (Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye)*. İstanbul: Koçbank.
- Dişöeren, N. E. (1994). Çavuşbaşı Camii. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı/Tarih Vakfı. 480-481.
- Doğan, S. (2001). Kasım Paşa Camii ve Külliyesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 24). İstanbul: TDV Yayınları. 548-550.
- Egin, E. (1996). *Kasımpaşa'nın Tarihi Gelişimi İskân Özellikleri ve Mimari Eserleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Ersoy, H. Y. (1997). Bağdadi. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. İstanbul: Eczacıbaşı Vakfı. 180.
- Eyice, S. (1992). Bezirganbaşı Camii. *TDV. İslam Ansiklopedisi* (Cilt 6). İstanbul: TDV Yayınları. 104-105.
- Eyice, S. (1994). Ebülfazl Mehmed Efendi Camii. *TDV. İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. 357-358.
- Eyice, S. (1996). Hacı Evhad Camii. *TDV. İslam Ansiklopedisi* (Cilt 14). içinde İstanbul: TDV Yayınları. 472-474.
- Fischer, E. (2009). *Melchior Lorck, C. 4. Vandkunsten Publishers, Copenhagen*.
- Genim, S. (2006). *Konstantiniyye'den İstanbul'a: XIX. Yüzyıl Ortalarından XX. Yüzyıla Boğaziçi'nin Rumeli Yakası Fotoğrafları*. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Göncüoğlu, S. F. (1998). Humbarhane Kışlası ve Camii. *TDVİA* (Cilt 18). İstanbul: TDV Yayınları. 353-355.
- Gökler, B. M. (2022). *Rize'de Osmanlı Dönemi Camileri* (Tez No: 765409). [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- İnan, A. (1968). *Koca Mimar Sinan*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- İrkin, Ö. M. (2022). *Burhaniye'de Türk Devri Eserleri* (Tez No: 189974). [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Kargı, H. (2000). İskender Paşa Külliyesi. *TDV. İslam Ansiklopedisi* (Cilt 22). İstanbul: TDV Yayınları. 571-572.
- Kestelli, R. N. (2011). *Resimli Türkçe Kamus*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koçu, R. E. (1958). Abbas Ağa Camii. *İstanbul Ansiklopedisi*. içinde İstanbul. 9.
- Konyalı, İ. H. (1948). *Mimar Koca Sinan*. İstanbul: Kendi Yayını.
- Konyalı, İ. H. (1950). *Mimar Koca Sinan'ın Eserleri*. İstanbul: Ölkü Basımevi.

- Kuran, A. (1986). *Mimar Sinan*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Kuran, A. (1988a). Tezkerelerde Adı Geçen Sinan Eserlerinin Yapı Türlerine Göre Alfabetik Listesi. *Mimarbaşı Kocasinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*. İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü. 155-214.
- Kuran, A. (1988b). Mimar Sinan'ın Camileri. *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri I*. İstanbul. 175-214.
- Müller-Wiener, W. (2001). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Necipoğlu, G. (2013). *Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Öz, T. (1997). *İstanbul Camileri I-II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özdemir, E. (2011). *Ordu ve İlçelerindeki Türk Dönemi Mimari Eserleri* (Tez No: 313375). [Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Şahin, M. (2013). Giresun İlindeki Bağdadî Kubbeli Camiler. *TÜBA-KED*, 11, 71-89.
- Şahin, M. (2016). *Giresun ve Trabzon İllerindeki Bağdadî Kubbeli Camiler* (Tez No: 440997). [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Şeker, F. (2014). *Mimar Sinan'ın Kırmızı Çatılı Cami ve Mescitleri* (Tez No: 384881). [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İTÜ Fen Bilimler Enstitüsü].
- Tanman, B. (1994a). Muhsine Hatun Mescidi ve Tekkesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı. 495.
- Tanman, B. (1994b). Drağman Külliyesi. *TDV. İslam Ansiklopedisi* (Cilt 9). İstanbul: TDV Yayınları. 524-525.
- Tanman, M. B. (1992). Balat Camii ve Tekkesi. *TDV. İslam Ansiklopedisi* (Cilt 5). İstanbul: TDV Yayınları. 7-8.
- Turani, A. (1975). *Sanat Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Toplum Yayınevi.
- Ülgen, A. S. (1989). *Mimar Sinan Yapıları-The buindings of Mimar Sinan*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ünsal, B. (1989). "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı". *Türk Sanatı Araştırma ve İncelemeleri II*. Ankara. 6-61.
- Ünsal, M. (2006). *Sivas İl Merkezindeki Osmanlı Camileri* (Tez No: 190424). [Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Yüksel, İ. A. (2004). *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
2022. karadeniz.gov.tr: <https://karadeniz.gov.tr/kemerkopru-koyu-camii/>
2023. karadeniz: <https://karadeniz.gov.tr/hasan-aga-camii/#prettyPhoto>

Structured Abstract

The word “Baghdadi” means belonging to the city of Baghdad, as well as division and ceiling. It is a technique that is created by placing laths driven at 1–2 cm interval on the Baghdadi wood carcass, which is generally used on the wall or top cover with plastering applied.

The first applications of the Baghdadi technique date back to the pre-historic times, and it is observed as the plastering of thin branches or reeds connected in a horizontal plane between the carriers of the huts built with wooden frames.

It is believed that Sinan, who built various types of mosques such as centrally planned (Şehzade Mehmet Mosque), six-retaining (Sinan Pasha Mosque), eight-retaining (Selimiye Mosque), and multi-pedestal (Piyale Pasha Mosque) mosques, which took the Ottoman Empire to the classical period, found that small-scale mosque experiments with sakif (crescent) and Baghdadi domes were effective in creating large-scale and classical structures.

Twelve Baghdadi domed mosques built by Mimar Sinan in Istanbul, which have survived to the present day, were taken into consideration in this study. Some of these mosques have survived to the present day with their Baghdadi domes, while others have moved away from their original forms and adopted wooden ceilings or domes.

It is very difficult to detect the existence of the Baghdadi dome in the mosques of Sinan, who made the Ottoman Empire experience the classical period. Since the dome is usually hidden under a hipped roof, it is unlikely to be detected in engravings of foreign travelers visiting the region. The hipped roofs of mosques can be seen in these engravings. Moreover, there is no information that the mosques mentioned in the biographies had Baghdadi domes. For this reason, the most important evidence that the mosques in question originally had a Baghdadi dome are the writings of Evliya Çelebi, one of the most important travelers of the Ottoman period and the period. In addition, Ali Saim Ülgen, who produced drawings of Mimar Sinan's structures, and Aptullah Kuran, who conducted research on them, are important sources in this regard.

The clearest information about mosques is in the works of Evliya Çelebi. However, Çelebi did not reveal detailed information about all the structures he evaluated. For this reason, the works of Ali Saim Ülgen, who made the plan and section drawings of Sinan structures, were also taken into consideration.

The oldest of the mosques that are the subject of the study is Muhsine Hatun Mosque (1532) in Kumkapı. Although there is no information about this structure in the travel book (Seyahatname) of Evliya Çelebi, it is shown with a Baghdadi structure in the drawings. Today, it has a flat ceiling. There are statements that the Güzelce Kasımpaşa Mosque, dated 1533–34, is a Baghdadi. However, today it has been removed from its original form and is given a single-domed structure. Regarding the Shah Sultan Mosque (1537) in Eyüp, the Baghdadi dome was not mentioned in the travel book and drawings. It is believed that the original state of the building, which was restored as a Baghdadi dome, also had this structure. Furthermore, it is within our knowledge that the now wooden-ceiling Çavuşbaşı Mosque (1538) in Beyoğlu had a Baghdadi dome in the past.

Although the Draman Yunus Bey Mosque (1541–42) in Istanbul Fatih presents a single-domed scheme today, it is thought to have originally had a Baghdadi dome. Ebulfazl Mehmet Efendi Mosque (1553–54) in Beyoğlu draws attention with its reinforced concrete dome hidden under the roof today. Based on the information in the Seyahatname, it is seen that the Kazasker Abdurrahman Çelebi Mosque (1554–55) had a Baghdadi dome but was restored with a flat ceiling today. The same goes for the Iskender Pasha Mosque in Kanlıca, dated 1559–60.

Although the Ferruh Kethüda Mosque (1562–63) in Balat is a single-domed mosque built under the influence of the Westernization period, it is one of the works thought to have a Baghdadi dome. On the other hand, it is also believed that the Hacı Ehvad Mosque and Hacı Hüsrev Mosque dated 1585, which today have wooden ceilings, were built with a Baghdadi dome.

As a result, it is seen that among the 12 works, six with a flat wooden ceiling, two with a Baghdadi dome, and three with a single dome have survived to the present day.

It is important that the Ottoman Empire presented the first examples of the Baghdadi domed mosques in the Anatolian territory with the works of Mimar Sinan in the classical period. This is it is seen that this type of cover system was used intensively in the Westernization process of the Ottoman Empire and spread throughout Anatolia, especially from Istanbul, which is directly related to the economic conditions of the Ottoman Empire.